

סקירת ספרים

שערי דעת, כללים ויסודות בסדר טהרות על פי דברי הראשונים והאחרונים, הרב שלמה פלדמן, ירושלים תשס"א.

לפנינו ספר רב-תועלת, מדהים בהיקף התחומים המסודרים בו כשולחן הערוך לפני הלומד. הכותרת מצהירה על הכוונה לעסוק ב"כללים ויסודות", אך למעשה גם הפרטים של סדר טהרות נמצאים כאן, אלא שהפרטים מסודרים לפי הכללים, איש על מקומו. כמעט כל מקצועות הטהרה, כולל אהלות ונגעים (ולהוציא פרה אדומה, מקואות וידים), ערוכים לפי כלליהם ועקרונותיהם, תוך ריכוז העניינים השונים המפוזרים, הבהרת המאחד ועמידה על השונה.

הספר מודפס במתכונת מקובלת: קו חוצה בין "עליונים לתחתונים". עיקרי הדברים נמצאים בחלק העליון של העמוד, והערות השוליים מפנות למקורות הדברים תוך משא-ומתן בהיר, בגיוס שליטת המחבר בתלמודים, בראשונים ובאחרונים. ניתן בהחלט לומר ש"יד התחתונים על העליונה", מן הבחינה הכמותית. עם זאת, הדיונים אינם ארכניים (אין הערות-שוליים התופשות עד כדי עמוד). הספר מצויד במפתחות כדבעי. ללומדי טהרות, מתחילים וותיקים כאחד - ספר חובה, בלי גוזמאות.

אורו של מקדש, עולם המחשבה של המקדש, הרב מנחם מקובר, מכון המקדש, ירושלים תשס"ג.

המחבר, מהעומדים בראש מכון המקדש, ערך את הספר על פי שיעורים שהועברו על ידו במשך השנים האחרונות. מוצג כאן עולם פנימי-מחשבתי, המשמש כפירוש והסבר למקדש ועבודתו. הדברים מיועדים לציבור הרחב, והדבר בולט בשפה הברורה וכן בתמונות הרבות הממחישות את התוכן. השקפת הספר על עולם המקדש בנויה בעיקר על ההגות החסידי-קבלית, ונעשה בו שימוש רחב בספרות חב"ד, שפת אמת, 'בית יעקב' לאדמו"ר מאיז'ביצא, 'בית גנזי' למקובל בן ימינו הרב רפאל משה לוריא, ועוד.

המחבר מבקש להצביע על תפקידים רוחניים מרכזיים של המקדש, ביניהם: גילוי האור הגנוז מששת ימי הבריאה; תיקון חטא אדם הראשון; ותיקון הפירוד שבין הקודש והחול.

בספר ארבעה מדורים: כלי המקדש, מועדי השנה במקדש, סוד בגדי הכהונה, ולבסוף - האישה ומהותה בראי המקדש (נושא שטרם זכה לתשומת לב מרובה).

בניין אריאל יאיר, ענייני מקדש וקודשיו, לעילוי נשמת אריאל פלדמן ז"ל ויאיר נבנצאל הי"ד, בעריכת הרב נתנאל אריה, ישיבת הגולן, חיספין, תשס"ב.

הקובץ הופק על ידי בני שנה ה' (תשס"ב) בישיבת הגולן, כמצבת זיכרון לשנים מבני החבורה שנלקחו בלא-עת. אריאל פלדמן טבע בים, ערב חזירתו המתוכננת לישיבה לאחר שחרורו מהצבא. יאיר נבנצאל נרצח בידי מחבלים ליד יישובו נווה-צוף.

בקובץ שלשה חלקים. 'בדרך למקדש' מקבץ עיונים הקשורים לבחירת מקום המקדש הראשון ולבנייתו. המדור 'מקדש וכליו' מביא מאמרים בעניין בית המקדש בתור מציאות קיימת. החלק השלישי, כמעט כמובן מאליו, דן ב'מקדש בזמן הזה'. בכל אלה חוברים יחדיו העיון התנ"כי, ההלכה ומחשבת ישראל.

עיון ברשימת מחברי המאמרים מגלה שהיא מורכבת מרבנים מוכרים וחשובים, ראשי ישיבות ומוסדות תורניים, ור"מים משייבות שונות. ההתרשמות היא שאיכות הכותבים אכן מעידה גם על רמת המאמרים, מבחינת העניין, החידוש והיסודיות. סוף הספר מוקדש להתייחדות עם זכרם של אריאל ויאיר.

לחבת הקודש נציין שתי נקודות מחודשות המופיעות בספר. הרב יובל שרלו תורם מאמר-מבוא 'לשאלת הכניסה להר הבית', מאמר שנועד להצגת הנושא על צדדיו השונים (כלומר, לא לנקיטת עמדה). אגב המשא והמתן, מצטט הרב שיטה בלתי-מוכרת של הרש"ש בחידושיו למסכת בבא בתרא, לפיה המקדש לעתיד לבוא לא יהיה במקומו הראשון. על כן ניבאו הנביאים שבית ה' יהיה "בראש ההרים", כלומר "שיהיה אז על הר אחר אשר הוא ראש ההרים בגובה". אין לרש"ש חבר בעניין זה.

הרב יהושע יגל, מייסד וראש ישיבת מדרשיית נועם פרדס-חנה (שם למדו אריאל ויאיר, שניהם בני מחזור מ"ט), עומד על קושייתו המפורסמת של הכסף-משנה בהלכות בית הבחירה פרק ו'. הרמב"ם פוסק שקדושה שנייה קידשה לעתיד לבוא, אך לא קדושה ראשונה. יסוד ההבדל לדעתו הוא שקדושה ראשונה נובעת מכיבוש יהושע, וכיבוש זה בטל; בעוד שהקדושה השנייה מקורה ב'חזקה' שהחזיקו בארץ בימי עזרא. והקשה הכסף-משנה, הלא אחרי כיבושו של יהושע הייתה גם חזקה, ואם כך אין כל טעם לחלק בין הקדושות?

הרב יגל מפרש ש'חזקה' זו אינה זהה ל'נעל גדר פרץ' הידוע מהלכות קניין קרקע, אלא הפרחת הארץ והוצאתה משמונה. בשובם של הגולים בימי עזרא, מצאו לפנייהם ארץ חרבה ושוממה, כפי שמבואר הדבר בכתובים. לעומת זאת, עולי מצרים ירשו את תרבותה החומרית והחקלאית של יושבי הארץ הכנעני ('כרמים וזיתים אשר לא נטעת, בורות חצובים אשר לא חצבת'), ולא השמידו אותה לריק. על כן ירושתם משוללת התואר 'חזקה'. ההבדל בין הקדושות נובע מן ההבדל האופייני במוסר הלחימה בין הצבא הישראלי לזה הנוכרי: "בל תשחית" לעומת "כי להשמיד בלבבו".

עבד המלך, מאמר בענייני ציצית ותכלת, מאת הרב יהודה ראק, בהוצאת עמותת פתיל תכלת, תשס"ד.

המחבר קשור מאוד למצוות ציצית בפתיל תכלת. פעילותו הספרותית להפצת ניהוג התכלת הלכה למעשה, על פי הזיהוי המודרני של חילזון התכלת עם הארגמון קהה-הקוצים, ידועה מכבר.⁷ בחיבור שלפנינו עורך המחבר את עיוניו במצווה זו, מן ההיבטים הלמדניים והמעשיים. במאמר ארבעה חלקים: גדרי מצוות ציצית, תכלת ולבן, הגדרת התכלת וחידושה, כריכות וקשרים בציצית עם תכלת. כפי שניתן לראות, סדר חלקי המאמר נע מן התיאוריה אל הפרקטיקה. החלקים הראשונים מהווים מחקר הלכתי-רעיוני מעמיק, כאשר אחריהם הופך המחבר לחוקר מדעי-מציאותי, המתאם בין מקורות הלכתיים לבין ממצאים וריאליה, על מנת להגיע למסקנה מעשית.

מצווה זו, המלווה אותנו תדיר, אינה ברורה בגדריה. אי-בהירות זו הביאה את האמוראים לדון, בסגנון שהפך להיות אופנתי רק כעבור אלף-וחצי שנה, האם המצווה היא "חובת גברא או חובת טלית". אלא שמונחים אלה עצמם, בהקשר של מצוות ציצית, טעונים עדיין הבהרה. בכך עסק הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל ב'שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל' בהרחבה, אך מסתבר שעדיין הניח כר גדול למחברנו להתגדר בו. הרב ראק צולל לעמקי הגמרא במסכת מנחות, מדקדק בפרטים ומנתח באזמל כדי להגדיר במדויק את מקור החיוב ואת מעשה המצווה. תוך כדי דיון מתגלות פניני-הבנה חדשות בעניין גרדומין, לשמה, תעשה ולא מן העשוי ועוד. הדיון בספר הוא רצוף ועמוק, ודורש ריכוז. בשולי הדברים עומד הרב ראק על משמעותה המחשבתית-

7 ראה תחומין (מכון צומת, אלון שבות) כרך טז, ו-עלון שבות' (ישיבת הר עציון, אלון שבות) גיליון 143-144.

רעיונית של מצוות ציצית, כמסקנה העולה מהניתוח ההלכתי. פן זה רמוז בשם החיבור 'עבד המלך'.

סקירת חיבור זה ב'מעלין בקדש' באה בעקבות עיסוקו בחידוש התכלת, נושא שתמיד היה אחד ממוקדי התעניינותם של הרוצים בחידוש העבודה. היכולת לקבוע מסמרים להלכה בעניין זה היא מעין מבחן להתמודדות, בכלים מודרניים, עם שאר האתגרים ההלכתיים הקשורים לבניין המקדש.

בעניין זה, בוחן המחבר מן היסוד את הצורך בחילזון כדי לצבוע את התכלת, את היכולת שלנו לחדש אותה מבחינה הלכתית לאחר תקופת היעלמות, ואת הזיהוי המסוים שבו הוא דוגל. הוא דוחה תפישה רווחת אך תמוהה, שתכלת אינה אלא הידור מצווה. נראה שתפישה זו ניזונת מן העובדה שזה שנים רבות מאוד, אנו מקיימים מצוות ציצית מבלעדי התכלת.

טיעוני המחבר משכנעים מאוד. נוכח עוצמתם של הדברים (ואין הוא היחיד המשמיע אותם), לכאורה קשה להבין מדוע אין ניהוג התכלת למעשה תופש תאוצה גדולה יותר, במיוחד בקרב המקפידים, המחמירים והמהדרים במצוות.⁸

אזכיר הרהור אחד העולה בהקשר זה. התכלת מוצגת על ידי הרב ראק בכל "רצינותה", כטוענת לכתר החיוב ההלכתי, על סמך בחינת מסורת ההלכה והפוסקים. אולם למעשה, חלק מרוחב-תפוצתה של התכלת נובע מפן אחר שלה: התכלת נתפשת כאחד מביטויי רוח החדשנות, ויש אומרים חופש-היתר, בהם נוהגים רבים משומרי המצוות בדורנו. המחבר שלנו יטען, ולדעתי בצדק, שאבותינו לא קיימו את מצוות התכלת משום שלא יכלו. אם בחסדי ההשגחה חזרה אלינו האפשרות לקיימה, אין בקיום מצווה זו שום חידוש. אלא שבפועל, התחברה התכלת למגמתם של רבים לקיים את ההלכה, ולהידבק בגבולותיה, אך תוך התאמה אישית והתייחסות גמישה למוסכמות המסורת. האם "מרוויחה" התכלת מתדמית זו? התשובה תלויה באיזה חוג נשאלת השאלה. ברור מאוד שמי שסבור ש"המתחדשים" הפריזו עד כדי סיכון, לא ימהר לאמץ את אחד מסממני-ההיכר שלהם. האם יצליחו מאמציו של הרב ראק וחבריו להחדיר תודעה הלכתית יותר ביחס למצווה זו, ולהפוך אותה לתופעת-קבע בעולם התורה על גווניו? ימים יגידו.

8 ידיד חרדי, שנודע לו שאני קושר תכלת, שאלני מדוע לא נתתי זכות קדימה לתפילין של רבנו תם, שכן זהו הידור המוזכר בשולחן ערוך (שלא כתכלת). השבתי לו שהתכלת "מוזכרת" בספר במדבר.

אמרות שמואל, הערות הארות וביאורי סוגיות בענייני קדשים, הרב שמואל הכהן רוזובסקי, ירושלים שבין החומות, תשס"ב.

ספר זה הוא פרי עמל של כעשרים שנה, בהם עבר המחבר על ענייני קודשים "כמה פעמים בעמקות ובעיון גדול" (מתוך ההקדמה), בתוך חבורת הלומדים בישיבת הכהנים בעיר העתיקה. המחבר הוא תלמיד חכם ותיק, שלמד בראשית דרכו מפי הרב ברוך דב ליבוביץ זצ"ל.⁹

חידושו של הרב רוזובסקי הם בסגנון הפשט והסברה הישרה, ובדרך כלל לא נמצא בהם ניתוחים מופשטים ו"חקירות". בתור כהן הלומד על מנת לעשות, מזדקק המחבר מדי פעם להיבט המציאותי כדי ללבן את הדברים. למשל, נידונית כאן השאלה, האם מריקה ושטיפה של כלים שנתבשלו בהם קדשים קלים צריכה להיעשות בעזרה, כמו בקדשי קדשים (עמוד קיט). המחבר תמה על הדעה המחמירה, משום שקשה להעלות על הדעת שעשרות אלפי החוגגים ברגלים, לאחר שגמרו לאכול במרחבי העיר, הביאו את סיריהם לחצר המקדש לשטיפה.

חשיבתו זו של המחבר, על הצורה שבה הדברים אמורים לפעול במציאות, מתבטאת גם בהעלותו ספקות ושאלות ששיחותן המעשית גדולה לכאורה, ואשר שתיקת המקורות לגביהם תמוהה. למשל, קרבן הדוחה שבת, והתעורר בו ספק פסול לאחר הקרבנות, האם מותר להקריב קרבן אחר כדי לצאת ידי הספק (עמוד קמ)? וכן, האם יש פטור "דרך רחוקה" בפסח שני (קסו)? אמנם בעניין זה מביא המחבר שקדמו האדמו"ר מלובביץ זצ"ל, שטען בשעתו שהפטור אכן קיים. האדמו"ר העיר שהראשונים שתקו באשר לדין הזה משום ש"להם היה זה פשיטא", אלא שמחברנו עונה כנגדו ש"אנחנו לא נדע אם היה להם פשיטא לחיוב או לפטור".

נעיר לבסוף על אחד מחידושו של הרב רוזובסקי (עמוד קמג). הרמב"ם פוסק שאם אבדו כבשי העצרת לאחר שהונפו שתי הלחם, שגם הלחם יאבד, וצריך להביא לחם אחר עם כבשים אחרים. התמיהה היא שאפיית הלחם אינה דוחה יום טוב, ואם כן, מאיפה יביאו לחם אחר? גם כאן מתפלא המחבר, שככל הידוע לו, לא עמד אף מפרש על הקושי הזה חוץ מהחזון-איש. לגופו של עניין, רוצה המחבר לחדש, שאמנם מכשירי הקרבן (כגון אפיית הלחם) אינם דוחים איסור מלאכה, כדעת ר' עקיבא

⁹ הדמיון בשם מצריך אותנו להבדיל בין המחבר שליט"א, לבין הרב שמואל רוזובסקי זצ"ל, שהיה מראשי ישיבת פוניבז', ואחד מגדולי הדור שלפנינו.

בפסחים (סה:), אבל לגבי מכשירים שלא הייתה אפשרות לעשותם מבעוד יום, הלכה כר' אליעזר שמותר לעשותם. הוא מסתמך על כך שהרמב"ם פסק כסתם משנה בעירובין (קב:), שקושרים נימא שנפסקה בכינורו של לוי במקדש.

קושייתו של המחבר קושיא היא בוודאי. אך לעניות דעתי קשה מאוד לומר ששתק הרמב"ם מלהשמיע חידוש זה בכל פסיקותיו במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא, הן לגבי קרבנות והן לגבי מילה,¹⁰ כאשר מסתימת לשונו שם לא נראה כך. והדבר צריך עדיין עיון רב.

¹⁰ עיין לדוגמה בהלכות קרבן פסח פ"א הי"ח, ובהלכות מילה פ"ב ה"ח (לעניין נשפכו החמין). על השאלה העקרונית ראה ב'שיח השדה' לרב אריה צבי פרומר זצ"ל, שער ברכת ד', סימן ו' ד"ה אמנם לקושטא (עמוד פב). הרב רוזובסקי מביא את תירוצו של החזון-איש, שגם הוא מחודש: מדובר בלחמים שנאפו מערב יום טוב לאחריות.